

APROXIMACIÓ METODOLÒGICA AL FET NACIONAL *

per RAFAEL RIBÓ

Des de finals del segle XIX, el fet nacional, potser com pocs altres temes, ha donat peu a una immensa literatura en gran part referida al tractament conjuntural de realitats històriques immediates. Des de diverses posicions ideològiques, i per tant polítiques, se'ns ha ofert una amplíssima gamma d'interpretacions. Els tòpics en aquest camp han servit per classificar els autors, els moviments i els conceptes mateixos dins dues estretes coordenades classistes.

D'una banda, els corrents nacionalistes tradicionals cauen deliberadament en el parany de la idealització de la nació per damunt d'una societat no solidària, i presenten els moviments nacionalistes com els motors de desvetllament de la consciència nacional en un procés aïllat. Paren molt poc esment en el marc estructural i en la realitat social, factors que queden amagats en les formulacions abstractament comunitàries.¹

D'altra banda, la majoria de científics socials de l'esquerra han aprofundit poc en el tema de la qüestió nacional, com també han deixat molt de banda l'anàlisi de l'estat capitalista, o més ben dit, d'una teoria de l'estat capitalista, així com l'estudi de l'estat socialista o "règims en transició cap al socialisme", o els anomenats "estats de constitució socialista". La gran varietat i confusió terminològica sobre aquest últim tema és una

* Aquest article és una versió revisada del que es publicà a "Contradictions", n.º 4, *Base théorique-réelle des exposés idéologiques et stratégiques de la question nationale*, assaig de diàleg amb E. Mandel, pel seu article *Question nationale et luttes de classes dans les pays imperialistes*, a "Contradictions", n.º 3. Agraïxo l'ajut que en aquesta revisió m'han prestat els companys J. A. González Casanova, Ernest Lluch, Josep Termes, Carles Viver Pi-Sunyer, Ignacio de Otto i Raimon Pelegero, els quals, amb llurs comentaris, indubtablement n'han millorat el contingut, cosa que no exclou que les possibles limitacions siguin totalment imputables a l'autor.

1. La literatura sobre la nació i els nacionalismes, com he dit, és molt extensa. Com a primers instruments bibliogràfics introductoris poden servir *Nationalism: A Report by a Study Group of Members of the Royal Institute of International Affairs*, Oxford University Press, 1939; K. S. PINSON, *A Bibliographical Introduction to Nationalism*, Columbia University Press, 1935; K. W. DEUTSCH i R. L. MERRITT; *Nationalism: An Interdisciplinary Bibliography: 1935-1965*, M. I. T. Press, 1966.

expressió de la debilitat dels estudis fins ara realitzats.² Sobre aquests tres grans temes encara predominen els estudis i enfocaments que es limiten a repetir formalment les grans frases dels clàssics del marxisme (Marx, Engels, Lenin), gairebé com qui recita el catecisme. Hi ha pocs intents d'aprofundir seriosament aquell pensament clàssic i de replantejar, davant el desenvolupament i el canvi d'unes realitats històriques, tota la teoria marxista respecte a aquests fets. En general es pot dir que molt sovint es cau o bé en la reiteració ja alludida o en la pobresa teòrica i en "aprofundiments superficials". I —conseqüència lògica de tot això— de vegades les polítiques i estratègies dels moviments d'esquerra que es fonamenten en aquesta debilitat teòrica desemboquen en posicions allunyades de la realitat social.

Pel que fa al problema nacional, una visió interpretativa molt estesa entre els d'esquerra, la que manté Mandel per exemple, la podríem formular d'aquesta manera: en primer lloc es reconeix el caràcter democràtic de la reivindicació nacional i per tant es defensa el dret dels pobles a disposar d'ells mateixos, o sigui, el dret a l'autodeterminació.³

2. En l'estudi de l'estat capitalista es donen avui dia algunes interpretacions aparentment diferents però ben complementàries. Per exemple, N. POULANTZAS, *Pouvoir politique et classes sociales*, Maspero, 1970; R. MILLIBAND, *The State in Capitalist Society*, Basic Books, Nova York, 1969. També la polèmica entre aquests dos autors publicada a "New Left Review", novembre-desembre, 1969, i l'article de R. MILLIBAND, *Poulantzas and the Capitalist State*, a "New Left Review", desembre 1973. Darrerament N. POULANTZAS, *Les classes sociales dans le capitalisme aujourd'hui*, Du Seuil, 1974.

Dins el camp de l'estudi i qualificació dels estats socialistes hi ha una diversitat de visions, sovint contradictòries, des de Trotski a la recent polèmica Sweezy-Bettelheim. Per a una síntesi de les grans definicions d'aquests estats vegi's, entre altres, *Les formes de l'état socialiste*, a "Annales de la Faculté de Droit et de Sciences Politiques et Economiques de Strasbourg", XX, Librairie Dalloz, 1968.

3. E. MANDEL: *op. cit.*, p. 45: "Tout d'abord, en combattant pour leurs droits démocratiques, les masses combattent contre l'oppression, c'est-à-dire défendent une juste cause. Le socialisme ne peut justifier ou fermer les yeux devant aucune forme d'oppression et d'exploitation, quelque "secondaire" qu'elle soit. Toute l'argumentation concernant les "contradictions principales" et les "contradictions secondaires" cache d'ailleurs une incompréhension de la nature généralement combinée de ces contradictions, une incompréhension de l'aspect structurel de leur imbrication. Le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes est manifestement un droit démocratique de base. Le refus de laisser un groupe ethnique se gouverner ou s'éduquer dans sa propre langue constitue un phénomène d'oppression manifeste. En refusant de défendre ce droit des peuples à l'autodisposition, sous quelque prétexte que ce soit, les organisations ouvrières au sein des nations oppresseuses se feraient les apologistes de fait de l'oppression et de l'annexion". Una interessant visió que segueix les línies d'aquest primer punt, referida a la realitat espanyola, és la de TROTSKI, *Escritos sobre España*, Ruedo Ibérico, 1971, recull d'articles d'aquest autor sobre la vida política al nostre estat, principalment sobre el període de la segona república i de la guerra civil. Sobre el caràcter democràtic dels moviments nacionalistes, vegi's en concret pp. 18 i 19: "Las tendencias separatistas plantean a la revolución el objetivo democrático de la libre determinación nacional [...]; la vanguardia proletaria debe adoptar en la cuestión de la libre determinación nacional una actitud audaz y sincera. Los obreros defenderán hasta sus últimas consecuencias el derecho de los catalanes y de los vascos a organizar su vida en un Estado independiente en el caso de que la mayoría de la población de dichas naciones se pronuncie por la separación completa. Pero esto no significa, naturalmente, que los obreros avanzados empujen a los catalanes y a los vascos a la separación. Al contrario, la unidad económica del país, con una amplia autonomía de las nacionalidades, ofrecería grandes ventajas a los obreros y campesinos desde el punto de vista económico y cultural"; pp. 43 i 44: "la enorme importancia de

En segon lloc hi ha una consciència de les derivacions polítiques que pot produir l'oblit d'aquest problema. En aquest sentit, i novament amb paraules del mateix Mandel: "en refusant d'assumer la lutte pour la défense des libertés démocratiques, en refusant de se joindre aux mouvements de masse qui poursuivent ces objectifs, le mouvement ouvrier abandonne ces mouvements à des directions petites-bourgeoises et bourgeoises, et facilite donc en réalité leur récupération par des courants de la bourgeoisie, facilite donc la manoeuvre de diversion qui tend à les rendre inoffensifs pour la survie du régime capitaliste. Cette manoeuvre ne découle pas, comme le pensent des dogmatiques ultra-gauchistes, de la nature même des revendications démocratiques ou nationales, qui correspondent à des situations de fait devant aboutir fatalement à des réactions de protestation. Elle découle de l'incapacité ou du refus du mouvement ouvrier à se battre pour sa propre hégémonie au sein du mouvement national".⁴

En tercer lloc —moment clau de la visió interpretativa— es planteja la integració de la lluita contra l'opressió nacional, que aporta valuosos aliats al moviment obrer, dins la lluita per objectius anticapitalistes, socialistes, revolucionaris, "prioritat absoluta".⁵ Aquí ens trobem, en la meua opinió, amb una dificultat teòrico-pràctica: la *dialèctica d'aquesta integració*. Evidentment, només poden admetre aquesta dificultat aquells qui fins ara hagin estat d'acord amb el que hem dit; o sigui, que tots aquells qui obliden de bon principi la necessitat de consideració de la qüestió nacional no tenen motiu per plantejar-se els problemes que comporta aquesta integració pel fet que no hi creuen. Ni en la integració ni potser en la mateixa qüestió nacional.

A partir d'aquesta visió interpretativa, el tractament superficial de la integració el veiem expressat en dues postures molt esteses: a) Fer excessives subdivisions del mateix objecte social, o sigui, la diversitat de tractament de les mateixes lluites, la qual porta a un oblit de les condicions

las consignas democráticas [...], la autonomía nacional, todas estas cuestiones vitales y profundas están ligadas en la conciencia de la gran mayoría de los obreros españoles [...]. La consigna de la *autodeterminación nacional* reviste actualmente en España una importancia excepcional"; pp. 85 i 86: "[...] el carácter *progresista, revolucionario-democrático* de la lucha nacional catalana contra la soberanía española, el imperialismo burgués y el centralismo burocrático [...]. En la fase actual, dadas las combinaciones presentes de las fuerzas de clases, el nacionalismo catalán es un factor revolucionario progresista. El nacionalismo español es un factor imperialista reaccionario. El comunista español que no comprenda esta distinción, que afecte ignorarla, que no la valore en primer plano, que se esfuerce, por el contrario, en atenuar su importancia, corre el riesgo de convertirse en un agente inconsciente de la burguesía española y de estar perdido para siempre para la causa de la revolución proletaria".

Un resum bàsic del escrits de Trotski sobre el problema nacional català fou publicat per E. LLUCH, *Trotski i la qüestió nacional catalana en els anys 30* a "Revista de Catalunya", n.º 106, 1967, pp. 59-62.

4. MANDEL, *op. cit.*, p. 45.

5. *Ibid.*, p. 51.

històriques específiques, i a la llarga es converteix en una manifesta defensa de plantejaments d'un socialisme "químicament pur", universal. Això significa oblidar la unitat del marc de referència del marc de lluita, sigui la Nació-Estat, sigui una determinada àrea mundial i les seves especials característiques. Tenim un exemple d'això darrer en els esforços per part d'alguns teòrics per aplicar a Europa una anàlisi i unes estratègies clarament "tercermundistes" ("colonialismes originals", revolucions armades, etc.). b) En la mateixa línia de la postura anterior ordenar els diversos aspectes de la lluita global dins d'una jerarquia tancada i absoluta. Així s'arriba a mantenir que determinades reivindicacions han de plantejar-se quan ja han estat conquistades les més importants o que, una vegada en el poder, feta ja la revolució, es concediran per escreix.

Les actituds descrites són producte de l'oblit, o ignorància dins de la visió interpretativa esmentada de la base històrico-estructural (crec que les estructures són històriques, però matiso preveient possibles acusacions d'ahistoricisme), base històrico-estructural que en altres paraules Anouar Abdel Malek anomena el "principi sociològic d'especificitat històrica".⁶ Si més no tals actituds mostren una insuficiència de consideració de les relacions entre l'estratègia concreta i l'esmentada base històrica.

Per evitar aquests defectes, evidentment tota anàlisi de qualsevol fet social demana una base metodològica correcta, entenent per tal aquella que permeti explicar, i no només descriure, la realitat sense caure en cap trampa racionalista, idealista o purament empiricista. Dit en altres termes, aquella anàlisi que permeti defugir la falsa superació kantiana de la dualitat Raó i Empíria.

En primer lloc hem d'evitar els "conceptes racionals purs" i recordar continuament la unitat essencial entre teoria i realitat. Aquesta unitat és necessària per mantenir la lògica i coherència de tot discurs teòric. Els conceptes que podem elaborar en el curs del nostre treball hauran d'ésser el resultat d'aquesta interrelació; si no, haurem d'acceptar com a vàlid tot tipus d'explicació que aïlli idealment un nivell conceptual de la base real que s'intenta explicar. Com diu Cerroni, aquestes concepcions racionalistes que pretenen fer una abstracció del món de l'experiència i dels

6. Anouar ABDEL-MALEK: "Marxisme et sociologie des civilisations", *La dialectique sociale*, París, Du Seuil, 1973, p. 360.

Aquest autor ha publicat diversos treballs sobre l'imperialisme (per exemple: *Sociologie de l'imperialisme*, París, Anthropos, 1971), sobre el món àrab, en particular Egipte (en castellà, *Egipte, sociedad militar*, Tecnos, 1967) i sobre el fenomen nacional (per exemple, i a més del volum citat més amunt, "La participation des classes populaires au mouvement national d'indépendance (XIXe et XXe siècle), dins *Mouvements nationaux d'indépendance et classes populaires*, Armand Colin, 1971).

A la tercera d'una metodologia per al tractament del fenomen nacional, Malek utilitza el concepte de "fenomen nacionalitari" com "un facteur objectivement central dans la dialectique multiforme des révolutions, des évolutions, des contre-révolutions et de la stagnation apparente" ("Marxisme...", *op. cit.*, p. 339).

interessos "es limitaran a transferir novament el model polític a la utopia, a reconvertir el model polític en model moral".⁷ El mateix científic que pretén realitzar l'anàlisi forma part d'aquesta unitat teòrico-pràctica, i tal com les idees i visions polítiques o econòmiques elaborades pels teòrics de cadascun d'aquests camps influencien les respectives institucions polítiques o econòmiques, aquestes a llur torn també influencien els qui pretenen treballar-les científicament, si més no pel fet que els teòrics formen part del mateix cos social on aquelles regeixen. Aquest mateix pensament es pot aplicar als regidors directes de les institucions que en les societats industrialitzades es presenten com a purs tècnics o tecnòcrates sense cap mena de connotació ideològica.

En segon lloc haurem de tenir present que, malgrat que analitzem un sol objecte social del qual, insisteixo, formem part, el rigor científic i una correcta divisió del treball ens exigeix partir des de diverses bases analítiques. Sempre, però, haurem d'efectuar l'ineludible retorn a la síntesi primària com a única explicació vàlida global del fenomen. En aquest mateix sentit, i també per raons de mètode científic, establim certs ordres de prioritat en la nostra anàlisi, sigui en l'èmfasi donat a les parts de l'explicació, sigui en les diverses conclusions. Aquest ordre teòric necessari no respon a cap ordenament en la realitat, sinó a una exigència lògica de cara a una claredat mental i d'exposició.

Fetes aquestes consideracions prèvies, potser òbvies però que reforçaran la meua línia d'explicació, exposaré el que jo crec que és una aproximació metodològica al fet nacional. Aquesta realitat social ha d'ésser analitzada des de quatre nivells de consideració totalment interrelacionats que representen el divers tractament d'un únic fet. Els quatre nivells de consideració es poden fer correspondre als moments històrics determinats en què sorgeixen els grans corrents d'interpretació del mateix fet nacional, i, en conseqüència, els moviments polítics que aprofiten els elements continguts en aquesta qüestió per a les respectives lluites.

1. El primer nivell és el que jo anomenaria *històrico-estructural*. Aquí és on es donen tots aquells elements que han servit de fonament per a la gran majoria de teories, referides a fets i dades empíriques, del fenomen nació. Amb els elements que són analitzats en aquest nivell, des d'angles molt oposats, s'ha identificat la nació amb una llengua, o, en termes més amplis, amb un àmbit cultural, amb una religió, amb una història comuna, amb una economia, amb una estructura social, amb una ètnia, etc., totes elles amb l'ànim de subratllar determinades característiques diferencials com a "conformadores" de la nació.

7. U. CERRONI, *La libertà dei moderni*, Bari, De Donato editore, 1968. Faig servir l'edició castellana, *La libertad de los modernos*, Barcelona, Martínez Roca, 1972, p. 173.

Davant aquests intents cal precisar que no podem cosificar el fet nacional com a realitat inamovible ni podem establir aquests elements com a pre-condicions absolutes, ni tampoc podem considerar-los com a constants elevant-los a un nivell d'explicació última. El que pertoca fer a aquest nivell és l'anàlisi històrica de tots els elements de base estructural en cada fenomen nacional a tractar i en cada època històrica determinada. Així, hem d'anar a buscar els múltiples trets que defineixen allò que en Bloom anomena "l'home històric" davant el concepte abstracte "d'home genèric".⁸ Recerca d'aquells trets que l'home en diverses circumstàncies històriques i geogràfiques haurà anat desenvolupant en la seva diversa lluita amb la naturalesa. Dit en termes més globals per comprendre tota la societat, anirem a buscar les "estructures nacionals de les formacions socials".⁹ I més que llur identificació i equiparació amb una determinada nació avui, ens interessarà de resseguir-ne el procés de formació, des de l'origen, per arribar a comprendre llur presentació en la forma actual.¹⁰ No cal dir que al llarg d'aquest procés observarem la desaparició i transformació d'alguns fenòmens que ens justificaran l'existència històrica de determinats grups i/o llur assimilació per altres. En aquest nivell metodològic haurem de trobar l'explicació real, de base, de les diverses manipulacions i instrumentalitzacions del fet nacional per part de les diverses classes socials. Sense aquests elements del primer nivell, la manipulació seria totalment il·lògica i impossible.

Es en aquest primer nivell on s'ha de situar bàsicament l'estudi de

8. S. F. BLOOM, *The World of Nations: A Study of the National Implications in the Work of Karl Marx*, Nova York, Columbia University Press, 1941, reimprès a Nova York, AMS Press, 1967, p. 2. Aquesta obra és un treball important per a la comprensió de la posició de Karl Marx davant el problema nacional.

9. G. BOURQUE i N. LAURIN-FRENETTE, *Classes sociales et idéologies nationalistes au Québec: 1760-1970* a "L'homme et la société, n.ºs 24-25, p. 222: "La structure d'une formation sociale dans laquelle prédomine le mode de production capitaliste est une structure nationale en ce qu'elle implique: a) L'existence d'une *unité économique* servant de cadre principal aux échanges entre les classes engagées dans le processus de production. b) D'une *unité territoriale, juridique et politique*, ces trois aspects étant étroitement liés et reposant sur l'existence de l'état national comme appareil principal du pouvoir politique centralisé. c) D'une *unité linguistique et d'une homogénéité culturelle* relative de l'ensemble des groupes engagés dans des rapports de production de type capitaliste. d) L'existence, la diffusion et l'imposition d'une *représentation idéologique de cette unité*, se traduisant, par exemple, dans les notions "d'intérêt national", de "communauté nationale", de "volonté nationale", etc., la nation est ainsi l'effet spécifique de la structure du mode de production capitaliste sur les supports de ce mode". Vegi's també, en aquest sentit, Joan TORRA, *La Nación, realidad histórica* a "Realidad", n.º 24, desembre 1972, p. 17: "Como apuntamos más arriba, los sujetos de la historia no son los modos de producción, sino las formaciones sociales, cada una con una peculiar articulación de la estructura y superestructura".

10. Un pas metodològic previ, que escapa als límits d'aquest, seria l'estudi de la gènesi del concepte "nació", i de la seva relació amb altres conceptes com són *gens*, *ethnia*, *patria*, etc. Vegi's, per exemple, Anthony D. SMITH, *Theories of Nationalism*, Duckworth, 1971, pp. 153-255. També *L'idée de nation*, "Annales de Philosophie politique", n.º 8 (1969), pp. 7-62. També *Nationalism: A Report...*, pp. 1-8 i 249-264. Per últim, B. AKZIN, *Estado y nación*, F.C.E., 1968, pp. 32-43.

Pierre Vilar, esmentat per Mandel al seu article. Vilar aclareix de bon principi que busca una explicació històrica, com a únic camí per a la comprensió dels fenòmens actuals,¹¹ evidentment combinada amb els estudis de les estructures econòmiques de base.¹² Vilar, després de detectar unes particularitats del "cas" català en la seva "arrencada" cap al capitalisme i cap a la industrialització, tot demanant-se pel significat d'aquestes diferències, planteja el problema d'allò que ell anomena "personalitat regional" o "realitat de grup". Sense cap mena de recança, ell reconeix que es tracta d'un problema històric, geogràfic i també polític, que "no podia ésser estudiat sinó a partir d'una *realitat de grup* tant com de *territori*". I precisament per definir aquesta realitat es planteja la possibilitat d'utilitzar la paraula "nació". Per això, també, l'estudi d'aquest fet representa l'estudi *alhora* de dues dimensions, la psicològica i l'estructural, però sobretot en llurs relacions movents, perquè, com diu Vilar, "en realitat les relacions entre una estructura econòmica i un sentiment de grup no poden ésser aclarides per una observació estàtica; aquestes s'han anat constituint històricament".¹³

En aquest sentit, una disciplina, sobretot la història, haurà d'explicar-nos el fons de la qüestió i la sociologia ens hauria de servir per explicar la forma sota la qual se'ns presenta a cada moment. Dic "hauria" perquè en la sociologia actual trobem molt pocs conceptes plantejats correctament per l'estudi d'aquesta qüestió, la majoria d'ells referits a realitats exclusivament a nivell mental, amb una validesa molt limitada; conceptes que són pràcticament inservibles per aplicar a la realitat històrica.¹⁴

Sobre el doble eix esmentat, estructural-històric i social-psicològic, s'han d'anar col·locant tots els elements que trobem en la recerca sobre el fet nacional. Referint-nos a la realitat de grup, hem de poder explicar el successiu rellevament de les diverses classes socials en la direcció dels grups, emmarcats per aquests elements històrics estructurals. En aquest sentit, i per acabar la descripció d'aquest primer nivell, vull destacar una

11. P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, 2.ª ed., Barcelona, Ed. 62, 1965, p. 29. Recordem que aquesta obra porta com a subtítol: *Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*.

12. La influència dels factors econòmics sobre el procés de creació de la nació la podríem sintetitzar en els següents fenòmens: a) Formació d'un mercat. b) Formació d'una burgesia. c) Transformació econòmica del camp. d) Creació d'una infraestructura de transport i comunicació per tot el territori.

13. VILAR, *Catalunya...*, pp. 35-39.

14. Deixant de banda seriosos dubtes sobre les característiques d'una disciplina com la sociologia, he d'assenyalar que en aquest sentit jo faig, a la meua tesi doctoral, una crítica del concepte de "cultura política" de Gabriel Almond. Aquest autor pretén unificar els corrents de la psicologia i de l'antropologia dedicats a l'estudi dels factors polítics de la personalitat humana, essent els seus predecessors els estudiosos del "caràcter nacional", i elaborar el model de sociologia política que serveixi per explicar les influències de la cultura, en termes amplis, a la política. Ara bé, "cultura política", per a Almond, són pures orientacions i actituds envers el sistema polític, mentalitzant així totes les relacions socials i aconseguint, per tant, resultats de validesa molt dubtosa.

sèrie d'elements de difícil consideració i que fins ara han estat objecte de l'oblit de la majoria d'autors. Em refereixo als elements culturals de la qüestió. La cultura és quelcom de més ampli que els purs objectes artístics o que la mateixa llengua. Curiosament, dos autors força llunyans en la història i en les ideologies respectives coincideixen en l'abast essencial del fenomen cultural. Tant Tylor, que inspirarà Morgan, i per tant Engels, com Stalin, inclouran en llurs definicions de cultura els hàbits, els costums, les lleis, la psicologia peculiar, etc., tot això producte de les condicions d'existència diferents que es donen en la humanitat.¹⁵ Els factors culturals formen part, sens dubte, de la base històrico-estructural que facilitarà posteriorment la manipulació i instrumentalització del fet nacional per alguna classe, i per això és molt important llur consideració per reflectir tots els factors necessaris per a una correcta interpretació.¹⁶

L'anàlisi dels factors culturals com a elements de mobilització política ha propulsat la immensa literatura, de tan diverses escoles, sobre el concepte de "caràcter nacional" i la seva relació amb les possibilitats de convivència política dels pobles. Parlar de comunitat de caràcter és referir-se a diversos fenòmens que han servit de justificació a conegudes aberracions històriques, però la deformació d'aquesta realitat no és suficient per negar la seva necessària i mesurada consideració. Un autor fins fa molt poc oblidat i ara recuperat per algunes escoles d'esquerra, Otto Bauer, ens donà una definició de nació que porta implícita aquesta polarització sobre la base del caràcter.¹⁷ Per a Bauer el "caràcter" no és un factor independent que surt del no-res, sinó que és el resultat d'una història, d'un diàleg realitzat en comú entre els homes d'una societat i la naturalesa en la lluita per la subsistència, d'unes relacions de producció determinades i canviants en la història. Seguint Maxime Rodinson en la seva resposta a l'acusació feta per Stalin contra Bauer per la im-

15. E. B. TYLOR, *Primitive Culture: Research into the Development of Methodology, Philosophy, Religion, Language, Art and Costumes*, London, Murray, 1871: "Cultura és aquell complex global que inclou coneixements, creences, art, llei, moral, costums, i qualsevol altra capacitat o hàbit adquirit per l'home com a membre d'una societat". Vegi's també J. V. STALIN, *El marxismo y la cuestión nacional* a *Obras*, Moscou, Ediciones en Lenguas Extranjeras, 1953, vol. II, p. 316: "Les nacions no sols es distingeixen les unes de les altres per llurs condicions de vida, sinó també per llur fisonomia espiritual, la qual s'expressa en les particularitats de la cultura nacional [...], la psicologia peculiar que s'ha anat formant a cadascuna de les nacions, de generació en generació, a conseqüència de les condicions d'existència diferents [...], com s'expressa en les peculiaritats de la cultura comuna a tota la nació, és aprehensible i no pot ésser deixada de banda".

16. Per a una enumeració d'aquests factors que formen les "bases culturals" vegi's J. R. SURRATEAU, *L'idée nationale: de la révolution a nos jours*, Paris, P.U.F., 1972, pp. 32-47.

17. OTTO BAUER, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*, 3.ª ed., Viena, 1924, p. 135: "La nació és el conjunt de tots els homes que un comú destí ha reunit en una comunitat de caràcter". Aquest és l'autor de l'esquerra que ha anat més lluny en la consideració de l'element cultural de base.

portància que aquest donà al concepte de "caràcter", remarcaré que no es tracta de deslligar el caràcter nacional, "categoria de psicologia col·lectiva", de les condicions concretes de la vida social, sinó d'observar precisament "el condensat de la història de tota una nació, de la història dels seus avantpassats, de les condicions de llur lluita per l'existència".¹⁸

Tots aquests factors històrics estructurals formen el marc concret de les lluites socials; ens expliquen l'especificitat política dels pobles o, en l'expressió ja citada, les estructures nacionals de les formacions socials, i tots ells influencien, per tant, qualsevol classe social en les seves accions.

Amb aquesta perspectiva hem d'interpretar el polèmic paràgraf del *Manifest Comunista*, on Marx descriu com el proletariat en el camí cap a la seva alliberació es convertirà en "classe nacional", no pas en sentit burgès, sinó com a expressió de la seva participació en aquells elements, *que no li són aliens* i que formen part de la seva mateixa essència.¹⁹

Igualment, en una visió internacional (interestatal) del problema de les estratègies del proletariat als països capitalistes, no podrem oblidar la relació entre la progressiva penetració i la consegüent dominació del capital nord-americà en les diverses economies europees, per exemple, i la diversitat de processos de desenvolupament (com a transposició més àmplia de l'originalitat definida per Pierre Vilar).²⁰

2. El segon nivell de consideració és l'*ideològic*. Donada l'existència d'uns determinats elements històrico-estructurals, entre els quals els més importants, insisteixo, són els econòmics, hem d'analitzar la *formulació de la idea de nació* per part d'una classe social determinada, la dominant. Veure sota quines formes i per mitjà de quins processos la idea

18. Maxime RODINSON, *Le marxisme et la nation* a "L'homme et la Société", n.º 7, p. 137. Rodinson defensa Bauer dels atacs de Stalin i assenyalava la influència de Bauer en Lenin sobre el concepte de nació, en un major grau de la que pogué tenir el mateix Stalin. Aquesta mateixa opinió és mantinguda per Hélène CARRÈRE D'ENCAUSSE, *Communisme et nationalisme* a "Revue Française de Science Politique" (juny de 1965), p. 23.

Rodinson és conegut sobretot pels seus treballs sobre el món musulmà, com per exemple *Islam et capitalisme*, Du Seuil, 1966; *Marxisme et monde musulman*, Du Seuil, 1972. Com Malek, Rodinson intenta elaborar uns conceptes sociològics marxistes pel tractament del fet nacional; vegi's per exemple, a part del text citat, *Sur la théorie marxiste de la nation* a "Voies Nouvelles" (maig de 1958) i "Sociologia Marxista e Ideologia Marxista", *Marx vivo: Sociologia ed economia*, Mondadori, 1969, pp. 9-43.

19. Sobre aquest paràgraf del *Manifest*, on Marx parla del proletariat com a classe nacional, hi ha hagut diverses interpretacions i deformacions. Vegi's, per exemple, Roman ROSDOLSKY, *Worker and Fatherland: a Note on a Passage in the Communist Manifesto* a "Science and Society", XXIX, n.º 3 (1965), on aquest autor rectifica la deformada interpretació de Heinrich Cunow al seu llibre *Die Marxisme Geschichts Gesselschafts und Staatstheorie*, Berlín, 1921.

20. Vegi's, per exemple, N. POULANTZAS, *L'internationalisation des rapports capitalistes et l'état-nation*, a "Les Temps Modernes" (febrer de 1973). En aquest treball descriu les característiques d'aquesta penetració i hi parla de la "specificité" dels estats nacionals europeus. Una versió modificada d'aquest article ha estat publicada a N. POULANTZAS, *Les classes sociales dans le capitalisme aujourd'hui*, Du Seuil, 1974, pp. 43-96.

de nació serveix com a element de cohesió i de solidaritat d'un cos social dividit i enfrontat per interessos contradictoris. La idea de nació serveix per a la superació de tota mena d'antagonismes històrico-estructurals, siguin religiosos, lingüístics, racials, culturals, econòmics, etc., situant-se així aquesta idea a una distància abismal del que és el poble en realitat.

Com ja he dit al principi, aquests nivells de consideració tenen un paral·lelisme amb tres moments històrics dels moviments nacionals. Els elements continguts en el segon nivell, la idea de sobirania nacional, per exemple, sorgeixen amb l'ascensió del liberalisme i sobretot amb el triomf de les revolucions burgeses. La burgesia, classe ascendent i dominant, arrenca la sobirania del rei i proclama aquesta vaga idealitat que representa la "sobirania nacional", amagant la seva dominació darrera el clàssic cicle tancat nació-sobirania-parlament-representants (classes censitàries o posseïdores)-nació.²¹

La nació es converteix en subjecte d'imputació política. Per tant, és en aquest moment quan la nació assoleix un paper de primera importància en el camp polític. És més, tots els factors històrico-estructurals descrits al nivell anterior prenen, o no, llur significat polític nacional arran de llur manipulació per mitjà d'aquesta ficció. I, com a tal ficció, la idea de nació haurà d'ésser representada, i ho serà, en els parlaments, reunió dels representants elegits o representants de la nació (idea), de la "voluntat nacional".

En aquest mateix context històric arrencarà el segon gran corrent nacional, el conservador. Aquest corrent expressà la reacció de la burgesia conservadora tant davant de la democratització del liberalisme, o sigui, davant de la progressiva entrada de capes populars en el joc polític per mitjà de l'extensió del sufragi, com davant dels successius períodes revolucionaris a l'Europa de mitjan segle XIX. Aquests grups socials, participants i intèrprets del nacionalisme conservador, intentaran d'oposar-se als plantejaments ideals liberals proclamant els elements tradicionals, per a ells eterns, de la nació, com la terra, la religió, la llengua, etc., convertint-los en valors absoluts contra els quals els homes, o els seus governants, no poden fer res. (Aquests elements, com a tals, han d'ésser considerats al primer nivell, l'històrico-estructural.)

L'exageració màxima de la reacció conservadora donarà peu a aberracions nacionalistes extremistes, com són els règims feixistes, on la nació, en la més absoluta totalitat, s'identifica i unifica al voltant d'un element,

21. Entre els nombrosos textos de la història del pensament liberal, vegi's, per exemple, J. LOCKE, *Of Civil Government*, caps. VII-XIII; J. J. ROUSSEAU, *Du contrat social*, llibres I i II ("Sobirania" i "Voluntat general"); J. MILL, *Essay on Government*, cap. VIII; John Stuart MILL, *Considerations on Representative Government*, caps. V-VII ("Representació i classes censitàries").

poble, destí, raça, etc. És la sublimació de l'amagament de tota mena de contradiccions.²²

3. L'origen del contingut del tercer nivell de consideració també correspon a aquest moment històric. És el nivell *jurídic institucional*. Com a culminació d'un llarg procés iniciat amb el trencament de l'ordre medieval, sorgeixen els estats nacionals (recordant l'aspecte bàsicament ideològic d'aquest segon terme). És el producte de les revolucions burgeses i dels esquemes ideològics liberals.

És evident que els conjunts nacionals, les estructures nacionals de les formacions socials, com s'ha dit, es formaren al llarg dels segles i que també en el procés de creació d'estats dits nacionals jugaren un paper important les monarquies absolutistes, però la nació moderna, com a subjecte d'imputació política que encarna la voluntat nacional, sorgeix de forma coincident amb l'estat en el procés de les revolucions burgeses bàsicament o, millor dit, típicament a França.²³

Ara bé, davant la impossibilitat de realitzar la "nació" en abstracte, o sigui, de crear del no-res tot un contingut material que faci de suport a la idea, en aquest moment i des de l'estat-nació s'agafa una parcel·la del poble real, sigui un grup social o un grup nacional dins el seu si, per facilitar la cohesió i la unificació. El que pertoca, doncs, a aquest nivell és d'analitzar la correspondència o contradicció entre estructures polítiques dominants, l'aparell estatal i la seva organització, amb els diversos grups socials i nacionals que trobem dins el mateix estat.²⁴

En la nostra tasca hem de veure, d'una banda, la manipulació de la idea de nació, amb una base real que ho facilita. D'altra banda, la funció estatal d'uniformització. En primer lloc, adonar-nos de la manipulació de la idea de nació per part d'una classe dominant, però tenint present que això no es podria produir si no fos per l'existència real d'uns elements de base com els abans descrits.²⁵ En el desenvolupament dels moviments

22. Els autors a destacar en el corrent conservador són, evidentment, Burke, Maistre, Bonald, i posteriorment, sobretot a França, Taine (que reconeix haver rebut una gran influència de Hegel i de Stuart Mill), Renan, Barres i Maurras. Un petit treball general amb un enfocament de nacionalisme conservador és el d'E. H. CARR, *Nationalism and after*, Macmillan, 1968. Sobre el nacionalisme feixista es poden consultar obres generals com la d'E. NOLTE, *El fascismo en su época*, Península, 1967. Sobre els pensadors, en particular, vegi's per exemple alguns capítols de J. PLONCARD D'ASSAC, *Doctrinas del nacionalismo*, Acervo, 1971.

23. Vegi's, entre altres, A. SOBOUL, *La revolución francesa*, Tecnos, 1966.

24. Es pot produir també el cas contrari, com el de Vietnam, Corea, i Alemanya avui, situacions on una nació (o grup nacional) està dividida en dos estats. Vegi's, sobre les interessants conseqüències d'una de les esmentades situacions, H. MENUDIER, *Deux états, une ou deux nations allemandes?* a "Documents", n.º 27, pp. 13-28.

25. Vegi's, per exemple, l'article de Dimitri KIRSKIS *Le Nacionalisme* a "Études Internationales", n.º 2 (setembre de 1971), p. 357, on enuncia els requisits necessaris per a l'existència d'una ideologia (nacionalista): "a) une réalité; b) vouloir donner a cette réalité la primauté sur les autres réalités; c) réussir à faire admettre à un grand nombre de zéloteurs la nécessité de votre choix". El segon requisit, "la primauté", ens indica la deformació de la ideologia nacionalista. El tercer requisit és d'importància cabdal perquè és la base de la legitimitat.

burgesos cap a la idealitat de la nació, els elements estructurals d'un determinat grup (donada la necessitat de superar l'heterogeneïtat de les poblacions dins les fronteres estatals) formaran el "substrat nacional" de tot l'estat. Aquest és el cas de la cultura francesa a Bèlgica en el moment de la creació de l'estat-nació belga, o de la cultura castellana a l'estat espanyol, com ho mostra per exemple l'ensenyament exclusiu en un idioma encara avui dia. És obvi que l'opció per un d'aquests conjunts estructurals l'ha anat fent al llarg de la història la classe dirigent, segons els períodes, les correlacions de força, la coincidència d'interessos, etc.

En segon lloc, hem d'analitzar també l'acció uniformitzadora per part de l'estat per reproduir la dominació. No hi ha pràcticament cap estat-nació al món modern on es doni una exacta coincidència de l'estat amb un sol grup nacional. En altres termes, i utilitzant dos conceptes ja clàssics per subratllar aquest fenomen, trobem diverses nacionalitats (o grups nacionalitaris) al si de la majoria d'estats-nació.²⁶

Una síntesi de la interacció de processos descrits en el segon i tercer nivell crec que ajuda a comprendre la funció de tots aquests conceptes. La nació, subjecte abstracte d'imputació política, s'eleva per damunt de la societat. Per fer operatiu aquest concepte se li dona un contingut històrico-estructural real que correspon a determinades parcelles del poble real (classes propietàries, llengua majoritària o llengua culta de les classes hegemòniques, religió, etc.), però aleshores, continuant el procés vers l'operativitat del concepte abstracte, s'ha d'uniformitzar totes les parcelles de la població per mitjà de la idea de nació i del seu recolzament en els elements reals escollits. Així, un individu pertanyent a uns grups socials (classe, grup cultural, nacionalitat, etc.) no dominants en l'estat-nació, en primer lloc ja es pot sentir membre de la comunitat, ciutadà de la nació, per la seva participació a una comunitat ideològico-política encarnada en l'estat nacional, però en segon lloc haurà de sentir-se lligat als altres ciutadans per uns elements comuns (una economia, una llengua, un passat, una cultura, etc.), elements que serveixen per crear i reproduir, de forma diferent i amb importància variable, en cada cas, la "consciència nacional" o el sentiment de pertànyer al mateix estat-nació. Com ja he dit, aquesta tasca d'uniformització correspon per definició a l'estat.²⁷

Justament els estats que reconeixen en llur ordenament legal l'exis-

26. El concepte de nacionalitat pot utilitzar-se per descriure: 1. Una condició d'un grup o d'una persona com a membres d'una nació. 2. La condició o "status" legal d'una persona (per exemple el seu passaport). 3. Una potencialitat cultural, cap al reconeixement d'una cultura per part de l'estat. 4. Una potencialitat política: cap a la creació d'un estat independent. En qualsevol dels dos últims sentits podem mantenir l'opinió de la quasi inexistència d'estats uninacionals.

27. Vegi's, per exemple, J. J. WlATR, *Nation, patrie et coexistence pacifique* a "Tiers Monde" (juliol-desembre de 1968), p. 871: "le rôle de l'État dans le processus de creation d'une nation ne se limite pas à fournir le cadre territorial. L'État agit également en tant que facteur d'homogénéisation".

tència de diverses nacionalitats dins les pròpies fronteres, en principi tendiran a protegir, amb diversos graus, els elements característics de cada nacionalitat, però a l'ensem i en funció del procés d'uniformització, tendiran a crear una "consciència nacional" global (estatal) que ajudi a solidificar, ideològicament o realment, el cos social, superant progressivament les diferències entre la població.²⁸

També dins aquestes coordenades històriques, poc després de les revolucions burgeses, i fonamentant-se en els mateixos principis ideològics, sorgiran els "nacionalismes interns" o moviments polítics dels grups nacionals (o nacionalitats) dins d'allò que ells consideren un estat aliè (de majoria nacional diferent).²⁹

Davant l'acció uniformitzadora i homogeneïtzadora de l'estat abans descrita, els grups nacionals dominats (majoritaris o minoritaris) en base a uns elements diferencials i a la recerca d'una nova idealitat nacional que qualli en un estat propi, inicien el camí cap a l'alliberació. Així es formula el conegut "principi de les nacionalitats": "Les nacionalitats que no posseeixen un govern eixit de les seves pròpies entranyes i que estan subjectes a lleis que li són imposades des de fora [...] han esdevingut mitjans d'altres i per tant són mers objectes".³⁰

També, com tot el procés anteriorment descrit, els nacionalismes interns poden ésser manipulats per diversos grups socials i tindran, per tant, un contingut ideològic determinat que correspondrà a uns interessos socials hegemònics en el si del moviment. Podríem identificar, fins i tot genèricament, nacionalismes progressistes i nacionalismes conservadors segons el grau en què la idea de nació expressada defensi la real identificació amb el poble. En aquest sentit Recalde parla de nacionalisme burgès, vers la nació fetitxe, i de nacionalisme popular, vers la nació popular.³¹ Cal palesar que els primers nacionalismes, els més importants i els més possibilitats per la manipulació són els oficials, els generats des de l'estat en la tasca d'uniformització. Així hem de distingir

28. En direcció homogeneïtzadora hem d'interpretar la resolució del Comitè Central de PCUS davant la commemoració del L aniversari de la creació de la Unió Soviètica, on s'afirma que la llengua russa és la preponderant perquè així "ha estat lliurement escollida com a instrument de lligam i cooperació entre més de cent nacions" que formen l'URSS.

29. Entre la gran quantitat d'autors que han estudiat els nacionalismes, i a part de la bibliografia bàsica donada al principi, cal destacar per la seva obra Hans KOHN, *The Idea of Nationalism*, Collier Books, 1967 (trad. cast. *Historia de los nacionalismos*), d'ell per exemple, *The Idea of Nationalism: Its Meaning and History*, Nova York, 1965 (trad. cast. *El nacionalismo: su significado y su historia*, Paidós, 1966).

30. P. MANCINI, *Della nazionalità come fondamento del diritto delle genti*, Torí, 1851 (citada per H. KOHN, a *Nationalism*, International Encyclopedia of the Social Sciences, Macmillan, 1968).

31. J. R. RECALDE, *Les nationalités en Espagne*, "Revue Internationale du Socialisme", n.º 4 (abril de 1967), p. 227. Vegi's també *El nacionalismo burgués centralista*, "Cuadernos para el Diálogo" IV (extra); *El nacionalismo burgués autonómico*, "Cuadernos para el Diálogo" (gener de 1967), i *La nación popular*, "Cuadernos para el Diálogo", X (extra).

també, en sentit estatal, entre nacionalismes populars i centralismes oligàrquics o burocràtics.

Avui dia la progressiva concentració de poders que es dona en els executius de les dites democràcies liberals va acompanyada d'una progressiva centralització i accentuament del caràcter unitari dels estats. Ambdós fenòmens com a expressió del creixent autoritarisme necessari per a llur supervivència. En sentit contrari, una possible via per invertir aquest procés i fomentar la democratització dels sistemes és una política real de descentralització, procurant de fer coincidir al màxim les persones i el centre on es prenen les decisions amb les persones o grups que viuen els problemes als punts on es troben. La descentralització, per ésser real i democràtica, ha d'ésser política. Així, no podem acceptar la descentralització econòmica ("regió econòmica", per exemple) defensada per certs plantejaments tecnocràtics que expressen la real necessitat dels interessos capitalistes de racionalitzar la localització de la vida econòmica.³²

En la dimensió internacional (interestatal) actual assistim a la creixent superació de les fronteres per part de les dites empreses multinacionals, procés que posa en dubte la mateixa existència dels estats nacionals. L'actual teoria de l'estat no pot oblidar aquest fenomen, i per tant cal un contacte creixent amb els estudis de les relacions internacionals. Però en relació amb els nacionalismes interns (dintre els estats-nació) encara hem d'encetar l'estudi de les connexions entre ambdós factors: superació externa i interna de l'estat.³³

Hi ha un tercer corrent històric que, enfront dels dos anteriors, liberal i conservador, es proposa la superació de l'estat-nació. Em refereixo, no cal dir-ho, al socialisme. Aquest corrent es proposa realitzar —realment, no idealment—, la comunitat política, la nació, per superar aquesta última amb la consegüent abolició de les classes socials i extinció de l'estat. Dins aquest corrent podem observar avui dia dos grans problemes que són un repte per la teoria i la praxi socialista. Aquests problemes són: a) L'extinció de l'estat-nació: tant el seu plantejament teòric com polític en un món presidit per la bipolaritat. b) La supervivència de conflictes nacionals, tant entre estats com dins els estats en els règims en transició, o construcció del socialisme.³⁴ Per aquest corrent en l'estudi del feno-

32. En aquest sentit vegi's l'interessant treball de Luis COSCULLUELA, "La Región", dins Pobra colectiva, sota la direcció de Sebastián MARTÍN RETORTILLO, *Descentralización administrativa y organización política*, Madrid, Alfaguara, 1973, vol. III, pp. 307-424, i especialment, sobre el tractament de la regió política, pp. 316-331.

33. Vegi's per exemple, N. POULANTZAS, *L'internationalisation...*, p. 1.493. Aquest autor justifica el ressorgiment dels fets nacionals o regionals en estats que semblaven haver assolit el punt òptim d'unitat històrica, justament pels efectes, en l'actual estadi de l'imperialisme, de la diversitat de penetració de capital estranger, bàsicament nord-americà, en les economies europees, la qual cosa porta no pas a una reacció d'unitat entre les classes socials darrera llur corresponent burgesia com a acció defensiva enfront de l'estranger, sinó al fraccionament de la nació (estat-nació) històricament constituïda.

34. Una explicació dels conflictes nacionals entre societats socialistes, que con-

men nacional hem d'explicar el grau d'especificitat que tenen les formacions socials en el camí cap a una societat sense classes i amb el predominí oficial de la classe obrera (o dictadura del proletariat). Dins aquest mateix punt, i basant-nos en els mateixos principis teòrics, hem d'incloure la posició dels partits i organitzacions marxistes en un estat burgès, enfront de les realitats nacionals, o nacionalitats que lluiten per la pròpia realització.

4. Així arribem al quart i últim nivell de consideració del fet nació: *l'estratègic*. En aquest nivell hem de situar les diverses estratègies que les organitzacions de classe, siguin les dominants, siguin les dominades, munten en base a les reivindicacions nacionals. Cal esbrinar les diverses estratègies identificant el punt de vista de classe (direcció de la manipulació amb un interès classista) de la força hegemònica en el si del moviment. És obvi, per tot el text anterior d'aquest article, que els punts de vista de classe es donen dins un context històrico-estructural global; matisació que pot semblar gratuïta, però que em veig obligat a fer, tant més que crec que la visió interpretativa enunciativa al principi sorgeix de l'explicació estructural al plantejament estratègic oblidant aquest context, o, millor dit, sembla que vulgui abstreure'n tota una classe.

En la mateixa línia hem de reconèixer que la nació no és res més que una forma transitòria, però sempre recordant que si bé hem d'assolir un estadi de desaparició de l'estat, ho hem de considerar, si més no per les realitats i possibilitats presents en l'escenari polític mundial, com un procés. Mentre duri aquest, i fins i tot per anar reforçant-lo, haurem d'anar plantejant i resolent totes les contradiccions, entre elles les originades per les opressions nacionals, sense caure en el simplisme classificatori de contradiccions primàries i secundàries que sovint amaga una ignorància bàsica.

Es en aquest quart nivell on hem de situar força de les anàlisis dels clàssics marxistes respecte a les lluites nacionals, anàlisis que són plenament estratègiques i per tant de validesa reduïda a una situació determinada. Així, Marx canvia el seu pensament respecte al problema irlandès: en la dècada 1840-1850 Marx defensava que la separació d'Irlanda d'Anglaterra era impossible, donades les reduïdes dimensions de la primera i el seu endarreriment econòmic. El proletariat anglès triomfant posaria fi a la dominació capitalista a Anglaterra, i per tant també a Irlanda. Però cap al 1860 la seva posició canvia radicalment. Aleshores,

firma el mètode de consideració defensat en aquest article, és la donada per Cerroni respecte al conflicte sino-soviètic. Vegi's U. CERRONI, *La Nazione e l'internazionalismo*, a "Rinascita" (4 d'abril de 1969), p. 10: "E così dimostriamo —ormai ai limiti della tragedia— che dietro alle differenze ideali non si annida tanto o soltanto il "dogmatismo" o il "revisionismo moderno", ma la differenza della loro formazione storica, la peculiarità della loro struttura di nazioni".

donada la no revolució a Anglaterra, creu que la llibertat per a Irlanda ha de precedir el socialisme anglès. És més, l'explosió independentista irlandesa pot ésser l'espurna que provoqui un procés revolucionari a Anglaterra.³⁵

Rellegint els escrits de Marx i Engels referits a diversos moviments nacionalistes, cal tenir present primerament el caràcter estratègic de la gran majoria d'ells. Aquests autors analitzen de forma conjuntural la relació de forces dins els moviments i les conseqüències que deriven de llur aprofitament o no per part del procés revolucionari. Després hem de recordar que justament en aquests escrits trobem que els esmentats autors utilitzen el concepte de "pobles sense història", un dels pocs conceptes hegelians que accepten acríticament, i que de vegades els porta a deformar algunes realitats. En aquest sentit, i sobretot en els escrits referits als pobles colonitzats i especialment als pobles asiàtics, de vegades trobem veritables llacunes, fruit de la desinformació o de la ignorància sobre determinades realitats. Per últim ens hauríem de demanar sobre la influència que l'element "pangermanista" exerceix en el subconscient d'aquests autors quan de forma apassionada polemitzen, fins a l'extrem de l'insult, amb autors d'altres àrees culturals, com Bakunin.³⁶

També el mateix Lenin, després d'haver enunciat uns principis d'interpretació del fet nacional i de la seva influència política ("nacions opressores i oprimides", autodeterminació, etc.), els va aplicar amb total agilitat estratègica a situacions diverses, prestant suport a determinats moviments i oposant-se a d'altres. Tots aquests autors tenien conjunturalment en compte unes realitats determinades que justificaven les pròpies posicions, i el canvi de les característiques (canvi o evolució històrica) els portava a canviar les estratègies.³⁷ Ara bé, avui el problema sorgeix quan certs líders d'organitzacions marxistes fan abstraccions d'aquestes estratègies i teoritzen sobre els respectius fets nacionals, aplicant unes fórmules i premises potser correctes per a unes determinades situacions originàries però incorrectes per als fets que avui es volen analitzar. Per exemple, en part producte d'això que acabem d'exposar, certes forces populars a l'estat espanyol no van considerar correctament el problema de les nacionalitats durant la segona república. El cas de Catalunya de 1931 a 1936 sembla indicar com les incorreccions de certes organitzacions obreres en el plantejament del proble-

35. Per a una anàlisi de la posició de Marx enfront d'Irlanda vegi's, per exemple, S. BLOOM, *op. cit.*, pp. 38-39. També J. P. CARASSO, *La rumeur irlandaise*, Champ Libre, 1970.

36. Per a la interpretació de la posició de Marx enfront del problema nacional, vegi's, a part de Bloom, J. E. SPILLINGBERGO, *Marx y la revolución nacional*, Mèxic, Coyouacan; H. B. DAVIES, *Nacionalismo y socialismo*, Península, 1972.

37. Sobre Lenin i la qüestió nacional, vegi's en castellà, entre altres, *Problemas de política nacional e internacionalismo proletario*, Progreso, 1966, recull dels seus articles més importants sobre la qüestió.

ma nacional o, cosa encara més greu, llur oblit, portà a l'abandonament de sectors molt importants del proletariat en mans de la petita burgesia. Un partit com fou Esquerra Republicana de Catalunya, de lideratge plenament petit-burgès, format poques setmanes abans de les eleccions de 1931 amb un conglomerat de partits, va aconseguir el suport electoral de sectors de la classe obrera no solament per l'abstencionisme defensat pels anarquistes, que refusaven participar en el joc polític, sinó també pels desenfocats plantejaments de la qüestió nacional per part de les organitzacions pròpies de classe.³⁸

Semblaria, doncs, que el moviment obrer, com a expressió d'una determinada classe obrera, no hauria d'oblidar els plantejaments nacionals. Primer de tot perquè la mateixa classe obrera és nacional, en el sentit que es mou i es desenvolupa en un determinat ambient històric, en una estructura nacional que caracteritza la formació social. Té un marc i una especificitat que l'envolten i que formen part de la seva existència. Per tant, no hauria d'oblidar aquest fet ni en la teoria ni en la pràctica. Conseqüència de tot això: un oblit o una consideració incorrecta d'aquest fet, dels elements històrics, estructurals, ideològics, jurídics i estratègics, l'abocaran a dos tipus d'errors: a) Defensar dues estratègies alhora; l'una per al moviment obrer: la lluita de classes únicament; i l'altra per a la petita burgesia i altres fraccions de les classes populars que puguin sentir les reivindicacions nacionals, més aviat "culturalistes". b) L'abandonament de tots aquests sectors socials, tal com ja s'ha descrit, incloses importants fraccions del moviment obrer, a la manipulació i instrumentalització d'altres classes, sigui la gran o la petita burgesia. Ambdós

38. Vegi's, entre altres, I. MOLAS, *El sistema de partits polítics a Catalunya (1931-1936)*, Ed. 62, 1972, p. 79: "El partit... a què se sumà el gros de la petita burgesia catalana i àmplies capes de treballadors fou Esquerra Republicana de Catalunya"; p. 83: "Però la figura de Francesc Macià, la incorporació a l'activitat electoral d'amplis sectors de la petita burgesia i del proletariat barceloní, en bona part nou i rejuenit, donaren el triomf, a la capital catalana, a l'Esquerra Republicana".

A. CORTI, "La Revista Blanca" i el problema català, "Recerques", n.º 2 (1972), p. 207: "Finalment, allò que "La Revista Blanca" no pogué perdonar a l'Esquerra en el poder fou l'intent de reunir una base popular cada vegada més àmplia comptant amb la CNT, que agrupava el nombre major d'obres catalans. Al si de la CNT de Catalunya la lluita entre polítics i apolítics es transforma en una lluita entre ERC i el comunisme llibertari". F. BONAMUSA, *El Bloc Obrer i Camperol (1930-1932)*, Curial, 1974, pp. 295-301. L'autor hi planteja la dificultat de manca de temps material per organitzar el partit comunista a Catalunya; *El problema nacional català*, Nous Horitzons, p. 64: "El poble va bolcar els vots en les candidatures de la coalició d'esquerra. El triomf va convertir aquesta coalició en un nou partit: ERC"; p. 81: "¿què va fer la classe obrera catalana per prendre la direcció del moviment nacional? [...]. La classe obrera en el seu conjunt va anar a remolc de les forces nacionalistes burgeses quan no va lluitar obertament contra d'elles". S. CARRILLO, *La crisi del franquismo*, Ed. Riuniti, 1971, pp. 29-30: "ERC cioè comme un partito della borghesia media di tendenze democratiche godeva tuttavia di vasti consensi tra le masse popolari, perché era riuscito quasi a monopolizzare quasi totalmente le rivendicazioni nazionali [...] per colpa della chiusura centralista del PSOE e dello sviluppo insufficiente del partito comunista". En general, per a l'època, R. ARNAU, *Marxisme català i qüestió nacional catalana*, Ed. Catalanes de París, 1974 (2 vols.).

errors corresponen a plantejaments fets des d'un socialisme químicament pur que clama per un sol tipus de contradicció universal; i la seva correcta consideració comporta esborrar tot plantejament de factors particularistes conceptualitzats, evidentment, com a supraestructurals. Però des d'aquestes posicions s'oblida que, com diu Yvon Bourdet en un article recent, "contràriament als clixés, l'oposició clàssica entre proletariat universal" i «cultures nacionals» resulta d'una visió molt superficial de la història".³⁹

Per acabar, només dues precisions respecte a aquesta conclusió. Primera: quan em refereixo a la correcta consideració dels factors històrico-estructurals no vull dir exclusivament la "realitat" de l'opressió nacional com una expressió només jurídica de dominació, sinó la base real fonamental que explica aquella opressió, el seu origen i el seu desenvolupament. Segona: la majoria dels plantejaments d'esquerra, que en una realitat multinacional obliden la necessària consideració de les lluites de les nacions o nacionalitats sota un estat, és molt fàcil que participin inconscientment de certs elements, o subconjunts, de la ideologia nacionalista burgesa dominant. Així, per exemple, durant les discussions a les Corts de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya l'any 1932, malgrat ideologies bàsiques molt oposades, i per tant amb interessos

39. Y. BOURDET, *Proletariat universel et cultures nationales* a "Revue Française de Sociologie", XIII, (1972), p. 164. Bourdet assenyalà, com un exemple, l'error de la creença en un procés d'industrialització uniforme: "Il semblerait que l'industrialisation, dès lors qu'elle se développe sur un terrain y produit des effets homogènes et uniformes [...]. L'expérience historique des progrès de l'industrialisation a invalidé cette position sommaire. Hilferding, Max Adler et Otto Bauer ont observé dans le développement industriel de l'Empire [autro-hongrois] ce que les économistes d'aujourd'hui ne cessent de constater: la diversification des situations et l'accroissement des inégalités, diversification, en un sens, provoquée et, en tous cas, accrue par les inégalités culturelles" (p. 161). Vegi's també en aquest sentit V. I. LENIN, *La enfermedad infantil del "izquierdismo" en el comunismo* a *Obras escogidas*, Moscou, Progreso, 1970, vol. III, p. 411: "Lo que importa ahora es que los comunistas de cada país tengan en cuenta con plena conciencia tanto las tareas fundamentales, de principio, de la lucha contra el oportunismo y el doctrinarismo "de izquierda", como las particularidades concretas que esta lucha adquiere y debe adquirir inevitablemente en cada país, conforme a los rasgos originales de su autonomía, de su economía, de su política, de su cultura, de su composición nacional (Irlanda, etc.), de sus colonias, de la diversidad de religiones, etc., etc. Por todas partes se deja sentir, se extiende y crece el descontento contra la segunda internacional por su oportunismo y por su torpeza o incapacidad para crear un órgano realmente centralizado y dirigente, apto para orientar la táctica internacional del proletariado revolucionario en su lucha por la república soviética universal. Hay que darse perfecta cuenta de que dicho centro dirigente no puede, en ningún caso, ser formado con arreglo a normas tácticas de luchas estereotipadas, igualadas mecánicamente e idénticas. Mientras subsistan diferencias nacionales entre los pueblos y los países —y estas diferencias subsistirán incluso mucho después de la instauración universal de la dictadura del proletariado—, la unidad de la táctica internacional del movimiento obrero comunista de todos los países no exigirá la supresión de la variedad, ni la supresión de las particularidades nacionales (lo cual es, en la actualidad, un sueño absurdo) sino una aplicación tal de los principios fundamentales del comunismo (poder soviético y dictadura del proletariado) que modifique acertadamente estos principios en sus detalles, que los adapte, que los aplique acertadamente a las particularidades nacionales y nacionales-estatales" (el darrer subratllat és meu).

contradictoris i amb continguts ben diferents, coincidien en la defensa d'una abstracta "unidad española" certs polítics socialistes amb els representants de l'oligarquia conservadora. Una correcta consideració metodològica d'aquest problema pot estalviar bon nombre d'errors en el nostre esdevenidor més immediat.